

Сподарик О. В.,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПОСТМОДЕРНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІКОДОВОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті простежено визначальні ознаки полікодового художнього тексту в сучасній англійській літературі. Зазначено способи інтеграції іншокодових включень в художній текст.

Ключові слова: текст, полікодовий художній текст, монтаж, бриколаж, постмодернізм.

В статье прослеживаются определяющие признаки поликодового художественного текста в современной английской литературе. Указаны способы интеграции кодовых включений в художественный текст.

Ключевые слова: текст, поликодовый художественный текст, монтаж, бриколаж, постмодернизм.

The article covers defining qualities of multi-semiotic literary texts in contemporary English literature. The methods of integration of codes in literary text are denoted.

Key words: text, multi-semiotic literary text, montage, bricolage, postmodernism.

В останні десятиліття звернення до тематики тексту трактується виявом наукового новаторства. Попри значну кількість наукових розвідок, надалі ведуться безугавні дискусії про текст як про матеріал, об'єкт і предмет лінгвістики тексту, котра є галуззю сучасного мовознавства. Власне лінгвістика тексту розкриває його сутність у триаді *матеріал* → *об'єкт* → *предмет* через низку суперечливих лінгвістичних категорій [5].

Метою статті є з'ясування своєрідності інтеграції різноманітних кодів у сучасний художній текст та розкриття поняття *полікодовий текст*.

Текст став самостійним об'єктом дослідження у 70-х роках ХХ ст. Утім публікації останніх років засвідчують постійну зацікавленість текстом, який перетворився (незважаючи на відсутність сталої дефініції) на явище багатогранне і багатобачне. У будь-якому випадку текст являє собою об'єднану за змістом послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої є зв'язність і цілісність [8, с. 7].

З часів виникнення дискусій про текст, напрацьовані різні підходи і методика його вивчення. М. М. Бахтін метафорично експлікував ідею самодостатності тексту і разом з тим його зв'язку з іншими текстами: “Текст живе тільки стикаючись з іншими текстами... Тільки у точці такого контакту текстів спалахує світло, що світить назад і вперед” [17, с. 63]. Широке розуміння тексту простежуємо у праці Ю. М. Лотмана: “з погляду зору семіотики всі види повідомлень є текстами” [13, с. 308].

У світлі комунікативного підходу, текст визначають як комунікативно-направлений та прагматично-значущий знак лінгвального характеру, що репрезентує учасників комунікативного акту та має ознаки евокативності та ситуативності, механізм існування якого ґрунтується на можливостях його комунікативного трансформування [19, с. 95]. Текст – також пізнавально-комунікативна одиниця і розгорнута форма здійснення діяльності мовомислення [10, с. 33]. Словом, текст – “одиниця мовленнєвого спілкування, цілісне, комунікативно спрямоване мовленнєве утворення” і “повідомлення у в усній або писемній формах, якому властива смислова і структурна завершеність і конкретне ставлення автора до оповіді” [17, с. 62].

Отож, на сьогоднішній день, *текст* – системно-структурне утворення, яке має впорядковану організацію, а також цілісно завершена розгорнута матеріальна форма вираження значеннєвого змісту.

Повідомлення, яке міститься у тексті, може бути представлено вербально або іконічно. Завдання автора полягає в тому, щоб у читача склалися найсприятливіші умови збагнути смисл тексту. Для досягнення цієї мети автор-письменник задіює вербальні і невербальні засоби вираження інформації. Поєднання цих засобів утворює полікодовий текст. Взаємодіючи між собою, вербальний та іконічний плани вираження смислу забезпечують цілісність, зв'язність тексту і формують його комунікативний ефект.

Тривалий час полікодові тексти були поза зоною уваги мовознавців. Але останнім часом предметом зацікавлення дослідників стала взаємодія негомогенних частин полікодового тексту, напрацювання їхньої типології, з'ясування та дослідження їхньої текстової природи. Симбіоз вербальних та невербальних засобів створює текст як єдину комунікативну одиницю. Зацікавлення проблемою візуалізації обумовлено самими вимогами сучасної комунікації, адже “ілюстрування сьогодні все ширше стає елементом текстотворення. Рівень інтегрованості всіх зображувальних засобів, як і інших знакових утворень, в єдиний текстуальний простір друківаних та електронних видань дуже високий” [3, с. 162].

Для текстів, які організовані поєднанням вербальних засобів вираження інформації та елементів інших знакових систем, наразі немає єдиного загальноприйнятого термінологічного визначення. Їх називають *креалізованими* – це “тексти, фактура яких складається з двох негомогенних частин (вербальної мовленнєвої та тієї, яка належить до інших знакових систем)” [16, с. 180-181], *мультикомунікативними* (В. Г. Костомаров), – *семіотично ускладненими* (А. В. Протченко), *відео-вербальними* (О. В. Пойманова), *гібридними* (Ю. А. Бельчіков), *ізо-вербальними комплексами* (А. А. Бернацька), *ізовербами* (А. В. Міхєєв). Ще Р. О. Якобсон писав про синкретичні повідомлення, які ґрунтуються на поєднанні різних знакових систем, наголошуючи на потребі при дослідженнях комунікації чітко розмежовувати гомогенні та синкретичні повідомлення [19, с. 327].

У цій статті послуговуємося терміном **полікодові тексти**, який подали Г. В. Ейгер та В. Л. Юхт. У напрацьованій типології текстів дослідники вичленували опозицію моно ↔ полікодові тексти. “До полікодових текстів в широкому семіотичному смислі повинні бути віднесені і випадки поєднання природного мовленнєвого коду з кодом будь-якої іншої семіотичної системи (зображення, музика і т. д.)” [11, с. 107]. Нині термін **полікодовий**

текст інтегрує “лінгвовізуальний комплекс” – текст, який супроводжується фотозображеннями [7], “тексти, побудовані на поєднанні в єдиному графічному просторі семіотично гетерогенних складників – вербального тексту, зображення, а також знаків іншої природи” [15].

Існує різне ставлення до використання зображення в художніх текстах, які відображають духовні цінності, абстрактний світ ідей, адже надмірне використання ілюстрацій може сковувати фантазію читача, спотворювати сприйняття головних героїв. Полікодові художні тексти можуть бути частково або повністю полікодовими. Художнім текстам властива часткова полікодовість, де вербальна частина відносно автономна і зображувальні елементи тексту є факультативними. Іконічний компонент тексту може бути поданий ілюстраціями: малюнками, фотографіями, схемами, таблицями, формулами, символічними зображеннями.

Цілісність полікодового тексту забезпечується комунікативно-когнітивною настановою адресанта, єдиною темою, яка розкривається вербальними, іконічними та іншими паралінгвістичними засобами. Полікодовий текст – це “складне текстове утворення, в якому вербальні та іконічні елементи формують єдине візуальне, смислове і функціональне ціле, направлене на комплексний прагматичний вплив на адресата” [12]. Роль вербальних та невербальних засобів в реалізації задуму автора-письменника не є однозначною. Б. Карлаваріс розрізняє чотири типи ілюстрацій в тексті:

“1) ілюстрація, яка домінує, конститує текст;

2) рівноцінна ілюстрація, де певна частина інформації передається в основному іконічними засобами;

3) супроводжуюча ілюстрація, яка застосовується в тексті в якості доповнення, тлумачення вербальної частини;

4) декоративна ілюстрація, яка слугує оздобленням тексту, естетичним цілям спілкування” [12].

Серед іноземних науковців, які досліджували проблему полікодових текстів (multi-semiotic texts), слід вказати такі імена, як М. Халлідей, К. О’Хелорен, Е. Вентола, Т. Ройс, Ф. Лім, Дж. Крес, Дж. Джонс.

Особливий інтерес становить розвиток полікодового тексту в англомовній художній літературі доби постмодерну, де чітко простежуємо інтеграцію різноманітних кодів. Такі художні техніки літературно-художнього твору як колаж та монтаж (“склеювання” різнорідних фрагментів), пастиш та бриколаж (непряме досягнення авторського задуму) стали невід’ємною частиною творів англомовного постмодернізму.

Література постмодернізму за своєю природою є фрагментарною, дискретною, еkleктичною. Звідси така її ознака, як колаж. “Колажованість тексту свідчить про порушення стабільності його структурування й початок гри з читачем у рекомбінацію елементів, що своєю передумовою має іронічне уявлення – своєрідне гіперпародіювання (пастиш) тексту. З одного боку, це постійне змішування різностильових та різнопланових елементів, перенесення традиційних сюжетів у неспівмірні їм стильові рамки, з іншого – це наслідування без моделі або пародіювання умовної моделі” [6, с. 162]. Постмодерністський колаж може видаватися новою формою модерністського монтажу, однак він суттєво відрізняється від нього. У модернізмі монтаж, хоча й був складений з не зіставних образів, був усе-таки об’єднаний у певне ціле єдністю стилю, техніки. У постмодерністському колажі, навпаки, різні фрагменти зібраних предметів залишаються незмінними, нетрансформованими в єдине ціле, кожен з них зберігає свою відокремленість.

“Еволюція колажу в модернізмі супроводжується поглибленням такого фундаментального принципу його побудови, як принципу різнорідності, згодом набуває форм бриколажу як моделювання конструкцій з елементів, що належать до різнорідних сфер предметності, ряду вербальних та невербальних семантичних ігор в літературі постмодернізму” [6, с. 162].

Основними ознаками творів сучасного постмодернізму в англійській літературі є незавершеність, гра, іронія, трагедія, пастиш, безліч цитат, відмова від строгої концептуальності. Відповідно постмодернізм у літературі виявився пов’язаним із сучасним візуальним мистецтвом, через розмивання кордонів між різними видами мистецтва. А відтак постмодернізм поєднав розповідь з показом. Цитатність, інтертекстуальність, властиві постмодернізму вкупі, виявилися в англомовному художньому тексті у різноманітних імітаціях, стилізаціях літературних попередників, іронічних колажах традиційних прийомів письма.

Для будь-яких колажів характерними є дискретність і гетерогенність, вони являють собою монтаж з газетних чи журнальних вирізок, поштових відкриток, монтаж з фотографій та ілюстрацій. Для сучасних англомовних художніх текстів колаж служить емблемою їх новаторського функціонування, бо інтертекстові фрагменти можуть запозичуватись аніж не з літературних текстів. У художніх творах можна подібати фрази з періодичних видань, політичні лозунги з плакатів, рекламу, комп’ютерні символи, підписи, схеми, графіки, карикатури, комікси.

Англомовні художні твори, будучи написаними в різних жанрах, являють собою яскраві приклади полікодових текстів. Отож, полікодовість, яка є поєднанням засобів різних семіотичних систем в комплексі, що відповідає умовам текстуальності, – невід’ємна властивість комунікації та людської культури в цілому.

Література:

1. Адзинова А. А. Заглавия в креолизованном тексте (на материале “глянцевых” журналов мод) // Вестник Адыгейского государственного университета : сетевое электронное научное издание 2007/3 // www.vestnik.adygnet.ru // files / 2007. 3 / 511/ adzinova 2007_3.pdf

2. Баранник Д. Х. Текст / Д. Х. Баранник // Українська мова: Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 6-7.

3. Березин В. М. Массовая коммуникация: сущность, каналы, действия / В. М. Березин. – М. : РИП-холдинг, 2003. – 174 с.

4. Бернацкая А. А. К проблеме креолизации текста: история и современное состояние / А. А. Бернацкая // Речевое общение : специализированный вестник. – Красноярск : Красноярск. гос. гуманитарн. ун-т, 2000. – Вып. 3 (11). – С. 104-110.

5. Бехта І. А. Текст і лінгвістика тексту / І. А. Бехта // Вісник Львівського університету. Серія “Міжнародні відносини”. – Львів, 2000. – С. 570-583.
6. Бехта І. А. Художньо-естетичні концепти англomовного літературно-художнього твору постмодернізму / І. А. Бехта // Лінгвістика. Зб. наук. пр. – Л. : Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. – № 2 (14) – С. 161-169.
7. Большаинова Л. М. Внешняя организация газетного текста поликодового характера / Л. М. Большаинова // Типы коммуникации и содержательный аспект языка. Сб. науч. тр. – М. : 1987. – С. 167-172.
8. Валгина Н. С. Теория текста. / Н. С. Валгина // Учебное пособие. – Москва, Логос, 2003. – 280 с.
9. Дробышева И. М. Текст как теоретическое понятие и научная проблема // <http://rspu.edu.ru/university/publish/journal/drobisheva.htm>
10. Дымарский М. Я. Проблемы текстообразования и художественный текст (на материале русской прозы XIX – XX веков) / М. Я. Дымарский. – СПб. : Издательство С.-Петербургского университета, 1999. – 284 с.
11. Эйгер Г. В., Юхт В. Л. К построению типологии текстов / Г. В. Эйгер, В. Л. Юхт // Лингвистика текста: Материалы научной конференции “Лингвистика текста”. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореца, 1974. – С. 103-110.
12. Есильбаева А. Основные признаки поликодового текста / А. Есильбаева // Вестник КазНТУ. – Алмата, 2011. – № 3 (85). – С. 253-255.
13. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – М. : “Языки русской культуры”, 1999. – 464 с.
14. Лотман Ю. М. Текст и внетекстовые художественные структуры / Ю. М. Лотман. – СПб. : Питер, 1994. – 349 с.
15. Сонин А. Г. Экспериментальное исследование поликодовых текстов: основные направления / А. Г. Сонин // Вопросы языкознания. – М. : 2005. – № 6. – С. 115-123.
16. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : 1990. – С. 180-186.
17. Токарева Т. До проблеми поняття тексту і ролі заголовка тексту як його організуючого елемента / Т. Токарева // Наукові записки. Серія : філологічні науки. – Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченка, 2010. – № 89 (5) – С. 62-67.
18. Чувакин А. А. Теория текста: объект и предмет исследования / А. А. Чувакин // Критика и семиотика. – Барнаул : Алтайский государственный университет, 2004. – Вып. 7. – С. 88-97.
19. Якобсон Р. О. Язык в отношении к другим системам коммуникации / Р. О. Якобсон // Избранные работы. – М. : 1985. – С. 319–330.
20. O’Halloran, K. L. Independence, interaction and metaphor in multi-semiotic texts // Social Semiotics 9, no 3. – 1999. – P. 317–354.